

iVakaleka ni Veiwase kei ira na Lewenivanua

Na ivakaleka oqo e baleta na imatai ni wasewase ni veiwasei ena Veivakatorocaketaki e Porirua (Porirua Development) ka vakayacori mai na Maji kina Tiseba ni 2019.

Keitou gadreva me keitou kila na cava era vakabibitaka na lewenivanua ena tokalau kei Porirua me baleta na nodra itikotiko, cava e rawa ni vakavinakataki kei na cava era gadreva mera raica ena gauna e tu mai liu. Keitou veiwasei ena ulutaga ni veivakavaletaki, vanua wavaliti keda, gaunisala ni veitosoyaki, rawarawa ni veitosoyaki, rara ni gade kei na veivanua lala, yauqaga ni itikotiko kei na vanua ni veivoli ka vaka kina na tiko bulabula kei na bula raraba. A vakadikevi na veitulutaga oqo ena veigaunisala eso me vaka na veiwasei ena veitalanoa, soli vakasama ena bose, soqo, kei na Socia Pinpoint, e dua na gaunisala ni veiwasei ena monalivaliva.

E rabailevu na soli tukutuku ka solia vei keitou na vakasama bibi ena veika era vakabibitaka na lewenivanua ena tokalau kei Porirua me baleta ne veika era bula donumaka kei na nodra rai me baleta na gauna e tu mai liu.

Na ivakaleka oqo e solia e dua na rai raraba ni veiwasei. E rawa ni laurai na dikevi titobu ni veiwasei ena Ripote ni Veiwasei ni Lewenivanua – *Community Engagement Report: Whakawhānaungatanga*.

Tukutuku raraba

Ena November ni 2018, e kacivaka na Matanitu e \$1.5 na bilioni ni vakatubuilavo ena loma ni 25 na yabaki ka tarava me cakacaka vata kina kei ira na lewenivanua ena vakabulabulataki ni tokalau kei Porirua. E qarava na itavi ni Veivakatorocaketaki e Porirua e dua na veitokani ni cakacaka vata ni Tabacacacaka ni Tikovinaka Vakaitikotiko (Kāinga Ora), Matabose ni Koro o Porirua (Porirua City Council) kei na Yavusa itaukei na Ngāti Toa Rangitira.

Ena vakanamata na Veivakatorocaketaki e Porirua ena ituvaki ni veivakavaletaki, kena veimataqali kei na kena isau, ka vakavinakataki talega na rawaka ni lewenivanua kei na veika vakailavo me rawa ni vanua vinaka kina ni bula, cakacaka kei na vakatubu vuvale na tokalau kei Porirua.

E kovuta kece na ituvaki ni cakacaka na veika e rawa ni vakavinakataki ena veitikotiko, me rawarawa kina vei ira na lewenivanua mera lako vata mai, mera veitosoyaki kei na caka bisinisi.

Ena Maji ni 2019, e tekivutaka na Veivakatorocaketaki e Porirua na veiwasei raraba vakaitikotiko mera kila na gagadre kei na inuini vakaitikotiko me vakadeitaka ni okati na domo kei na nanuma ni lewenivanua ena ivakatekivu ni ituvatuva ni Veivakatorocaketaki e Porirua.

iVakaleka ni tukutuku lesu

Na veiwasei rabailevu, vakayacori ena loma ni ciwa na vula, ciqomi kina na tukutuku lesu mai na veiyasa ni veitikotiko ena veitulaga duidui eso.

Vakararaba, na ulutaga era gadreva na tamata mera veitalanoataka, na veivakavaletaki, na veivanua e wavoliti keda kei na tiko vinaka. Oqo e wili kina na ulutaga ni veivanua galala, veisemaki ni veimaliwai, veivakabulabulataki kei na gauna galala, veitosoyaki, kei na taqomaki ni itikotiko.

Na ulutaga tale eso ka drete e levu na nanuma; yauqaqa ni itikotiko, veitosoyaki raraba, cakacaka ni liga, veicurumaki vakavanua kei na sema vinaka kina veiqaravi ena tabana ni bula kei na vatorocaketaki ni lewenivanua.

E levu na veitokoni me baleta na veisau ni veivakavaletaki kei na iyauqaqa ni itikotiko ena tokalau kei Porirua, i'a e tiko vata kei na so vakataratutu. E tiko na kauwai ni ra na tokitaki na lewenivanua me tiki ni cakacaka qo, ka ra na sega ni lesu se na sega ni saumi rawa na isau ni vale ena kena tubu cake.

Era gadreva na lewenivanua ena tokalau kei Porirua mera iusutu ni cakacaka, mera vakaitavi ena veika kei na vakatulewa e tarai ira.

Kauwai bibi

Era vakaraitaka na tamata na nodra kauwai na:

- tokitaki se vakayali na nodra itikotiko
- maroroya na isema titobu kina vanua kei na nodra itikotiko
- ceguvu ni isau kei na revurevu ni kena vakavou ni itikotiko
- sega na veitaratara, na ivadi kei na veivakacalai ni itukutuku
- rarawa me vaka ena iotioti ni veivakavou
- ena 'itekivu ni ituvatuva' ka vinakata sara ga me kila e levu cake na ka
- sega ni matata o cei na ilawalawa era vakaitavi ena veivakatorocaketaki
- cava na ibalebale ni veivakatorocaketaki vei ira na lewe ni itikotiko, kei na kena qaravi vakailavo
- era na sega ni vakavakarau taucoko ki na veisau.

Se cava ga na kauwai eso, era sa raica tiko na tamata na vagolei ni iwalewale oqo ka yaco mai *vei keda*, me yaco vata *kei keda*; me vakai ira na dau veivakavaletaki mera sotava ga na nodra inakinaki, esa vagolei me sotavi na gagadre ni itikotiko.

iVakarau ni veiwasei

Keimami vakayacora e vica na veiwasei vakaitikotiko kei na veisoqosoqo kauwai ena 2019, oka kina na:

- Ka Mua Ka muri: sivia na 40 na vuli kei ira na gonevuli kei ira na daucakacakaniliga
- Soqoni ni Wasea na Domomu (Share Your Voice) (June kei na Julai)
- teveli ena CAREERfest, na Makete ni Bogi ni Pasifika kei na makete e Waitangirua
- soqoni ni Veisau sa Roro Tiko Mai (Change is Coming) (Noveba ki na Tiseba) ka okati kina na veiwasei vakamatatamata kei na vakailawalawa
- mape kei na vakadidike ni soli vakasama ena Social Pinpoint
- tiko ena soqoni vata kei ira vakatabakidua na ilawalawa kauwai.

Ena cakacaka vata, keitou a tauyavutaka talega e dua na iTuvatuva ni Veiwasei ni Pasifika (Pacific Engagement Strategy) kei na iTuvatuva ni Veiwasei ni Tabagone (Youth Engagement Strategy) me vakadeitaki kina ni sa veiganiti na iwalewale ni veiwasei.

iVakarau ni kena kau yani na vosa

Keitou a vinakata me levu na tamata mai na tokalau kei Porirua, me ra cau ena na nodra rai kei na vakasama, ka wasea na domodra ka tokona na soqo kei na itaviqaravi ena veisala oqo:

- itukutuku me baleta na Veivakatorocaketaki Porirua kei na Koro o Porirua (Porirua City)
- Mataveilawa (websites) ni Matabose kei Porirua (Porirua Council) kei na tabana ni Volamata (Facebook), kei na
- Tabana ni Volamata (Facebook) vakaitikotiko
- vola tukutuku livaliva kei na meli livaliva ni Veivakatorocaketaki Porirua
- na tikidua kei na volakabi veibiuyaki ki na itikotiko, sitoa, bisinisi, makete
- veisoqosoqo lotu, koronivuli kei na tabana ni veiqaravi vakaitikotiko ena tokalau kei Porirua
- tiko ena bosa ni soqosoqo ni lewenitikotiko, ilawalawa ni veikilai
- kei na bosa vakaitikotiko ni Pasifika
- kacivaki ena *Kapi-Mana News*
- tokoni ena Retio ni Samoa ena Koroturaga (Samoa Capital Radio).

E sivia ni 2,300 na tamata era a vakaitavi ena veiwasei ena 2019, ka ra solia e sivia na 5,000 na vakasama. Oqo era oka kina na lewenivanua, o ira na iliuliu ni Lotu, koronivuli kei na gonevuli ni koliji, mata mai na ilawalawa vakaitikotiko, tabana ni veiqaravi vakatamata kei ira na itaukei ni bisinisi.

Na cava era tukuna vei keda na tamata ena veivulutaga

Veivakavaletaki

E vuqa na lewenivanua era veivosakitaka na kena gadrevi na katakata, mamaca, taqomaki ka vakarautaki vakarawarawa na vale. E vuqa na nodra vakasama ena veimataqali ivakarau, na ivakaraitaki kei na iwalewale, kei na sala e rawa ni ra tarai cake kina na veitaravi ni vale.

Era rairai kila vakavinaka na tamata na gagadre ni tubucake, i'a era vakataratutu me baleta na revurevu ca ni kena tubu cake tiko na veitaravi ni vale ka sega ni vakasamataki na vanua galala e tautuba, tiko galala, ikelekele, qaravi ni vakaumotoka e gaunisala kei na tataqomaki.

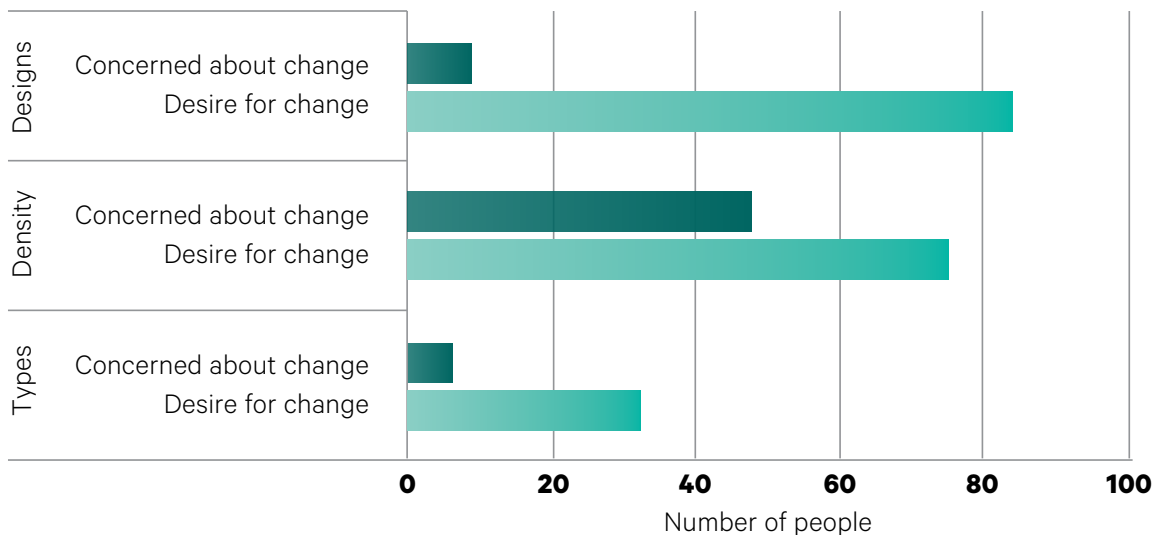
E tiko na veitokoni me baleta na varabailevutaki ni veimataqali veivavaletaki kei na kena iwalewale, me vaka e vakaraitaki ena

qaravu (graph) e ra. Ni sa tiko na veitokoni kaukauwa me baleta na tosoicake ni veitaravi ni tara vale, sa tiko talega kina e dua na ivakatagedegede ni kauwai me baleta na veisau.

Era qarauna na tamata na tubu cake tiko ni veitaravi ni tara vale kei na iwalewale ni veivakavaletaki vou. Era kila na gagadre me levu na vale, i'a era vinakata mera raica e dua tale na mataqali veivavaletaki ka veirauti kei na vuvale lelevu kei na bula veicurumaki vakayabaki. Na taukeni vale sa gagadre tiko vei ira e vuqa na tamata ka sa gadrevi vakaukauwa sara mera raica eso tale na ivakaraitaki ni vale sau rawarawa.

Era kauwaitaka na tamata na veika me baleta na veivakavou ni itikotiko, vakabibi na nodra sa biliraki tani na tiko eke mai na tubu ni isau ni vale, na volitaki ni qele ni matanitu, kei na ivakarau ni bula duatani ena tokalau kei Porirua sa yali se vakawaicalataki. E vuqa era lomaleqa me baleta na lailai ni vale sau rawarawa, me voli se me rede, ka vakaraitaka na nodra kauwai na itabatamata ni mataka ni ra na sega ni rawa ni taukeni vale.

Concern versus desire for change to housing

Vanua wavoliti keda

Na kumuni kei na maroroi ni benu e vakavurea e vuqa sara na veivosaki, mai na gagadre me levu na qaravi ni maroroi ni benu kina kena qaravi vinaka cake na vakayagataki tale ni ka e biu tani. Era vinakata na tamata na kava levu ni benu ka me tiko na tabana ni vakayagataki tale ni ka e biu tani ena vanua ni volivoli, itukutuku matata kei na vuli me baleta na vakayagataki tale ni veika e biu tani, kei na veikalawa me tarova na sova benu vakaveitalia.

Sa ka bibi sara na lewai ni wai ni uca kei na wai ca ni vale kei na bisinisi, ka ra vakaraitaka kina e vuqa na tamata na kauwai me baleta na ituvaki ni veisala ni wai kei na dukadukali ni toba na Te Awarua-o-Porirua Harbour.

Era vinakata talega na tamata me ra raica e dua na tubu ena vanua drokadroka, na iteitei vakaitikotiko, gaunisala rairai totoka kei na curumi ni veivanua bula. Era sa kila na revurevu ni tara vale vakarauta, ka vinakata me vakadeitaki ni na tiko na veivanua drokadroka ena semati vata kina ituvatuva kei na droini.

Veitosoyaki

E tiko na duavata raraba ni rawarawa sara, ka totolo ka vinaka cake me vakayagataki na motoka me rawa kina na veitosoyaki, e dina ni tiko na isau ni waiwai kei na kena maroroi. Ni vakadeitaki ni tiko e dua na ivakarau ni veitosoyaki e maucokona kei na veika me vakalevutaka na nodra sasaga na tamata mera veitosoyaki – ena nodra taubale, vodo basikeli, veitosoyaki ena sukuta vaidini se draiva – e sa ka bibi sara.

Na sala ni veitosoyaki, ikelekele, gaunisala kei na salatu e ulutaga katakata, ka toka sara ga ena loma ni kena vakatorocaketaki na veitaqomaki ka vakarawarawataki na curu ena veivanua ena loma ni korolelevu.

Na rai raraba sai koya na kena tiko e ra na vakatagedegede ni veitosoyaki ena tokalau kei Porirua. Era vakaraitaka na tamata na vataratutu levu mera vakayagataka, yavutaki ena veika e oka kina na kena sega ni vakagauna kei na sega ni nuitaki, balavu ni

taubale kina basi, taqomaki ni vanua e tarovi kina na basi kei na vorati ni draki, sega ni veirauti na sala e muri, kei na dravudravua ni sema kina tabana ni veitosoyaki raraba.

Na rawarawa ni vakayagataki ni gaunisala ni veitosoyaki raraba e dua na dredre dina, ni salatu kei na baba e sega ni vakatara na basi me tekiduru, lailai ni idabedabe, kei na inaki buli ni basi kei na ivakaruru ka sega ni vakataraa na dabedabe vaqiqi (wheelchair), itautauri ni taubale (walking frame) se qiqi ni gone (prams).

Na ituvaki ni gaunisala kei na salatu sa dau itatarovi tudei vei ira era taubale, se vakayagataka na dabedabe vaqiqi (wheelchair), itautauri ni taubale (walking frame) se qiqi ni gone (prams). Na veitaqomaki era kauwai kina e vuqa na tamata era tukuna ni ra leqataka na vakaumotoka vakatotolo, ivakarau ni draiva ena ilesu ni sala, kei na oso ni gaunisala ena gauna ni osooso.

E kaukauwa na veitokoni ena vakailavotaki ni vanua ni taubale, me caka me taqomaki, rabailevu, rawarawa ni vayagataki, ka semati ki na veigaunisala, ka na vakauqeti ira na tamata mera taubale vakawasoma. Era vinakata talega mera raica eso tale na vodo basikeli ka tokoni me dua tani na sala ni basikeli, vuli draiva kei na vakaubasikeli, kei na vinaka cake ni veisemati ena vanua ni vakau basikeli.

Rara ni gade kei na vanua galala

Na veivakasama bibi e tiko ena ulutaga oqo; na tauyavutaki ni rara ni gade kei na vanua ni vakacagicagi me baleta na vuvale kei na itaviqaravi ni itikotiko; me caka na rara ni gade kei na rara ni qito me taqomaki ka rawarawa ni vakayagataki; vakavinakataki na vanua bula wavoliti keda ka tei na kau itaukei; bai wavokita na rara ni qito; cicivaki soqo kei na itaviqaravi vakavanua; ka maroroi na iyaubula maroroi (taonga) ni Bothamley Park kei na drano e Cannons Creek.

Na vakatorocaketaki era via raica na tamata e okati kina eso tale na iyauqaqa ni itikotiko, me vaka na vanua ni tatavu (BBQ) kei na lovo, idabedabe, valelailai, mataniwai, cina vinaka cake, na veivunikau

me ivakarurugu ena vanua ni veivakabulabulataki vakavuvale, kei na iyaya ni vakaukauwa yago kei na qito. E vuqa era raica oqo me dua na madigi me vakatura na veivanua ni vakacagicagi ka duidui na kena inaki, me vaka na vanua ni vakatasuasua, vanua ni kena vakayacori na sotasota ni qito, me vaka na kilikiti ni Samoa, kei na vakayacori ni so tale na qito kei na itaviqaravi ni vakacagicagi, kei na vanua ni vuli me baleti ira na gone.

Vanua ni volivoli

Voleka ni veimama ni tamata era vinakata me ra raica eso tale na veimataqali sitoa ena veisiga ni mataka, me vaka na vakalevutaki ni makete, na vanua ni voli kakana kei na lewenimanumanu, kei na isulu kei na veisitoa ni sulu druti. Era vinakata me lailai na sitoa ni kakana buta kau tani, vanua ni gunu kei na qitoilavo ka levu cake na vanua ni kakana bulabula kei na kakana ni veivanua. Era vinakata na tamata me ra raica e vuqa tale na vakaitikotiko eke mera taukena na nodra bisinisi, ka ra na vakacacacakataka na tamata eke.

iYauqaqa ni itikotiko

Era vinakata na tamata me ra raica na veivakatorocaketaki lelevu ki na rara ni gade kei na buli ni veivanua taqomaki, vanua curumi rawarawa ni veivakabulabulataki vavuvale, kei na iyauqaqa ni qito. E tiko na gagadre levu kei na gadrevi me levu ka vakavinakataki na vanua galala vakaitikotiko ena tokalau kei Porirua. E sega ni veirauti na iyauqaqa eso ka sega ni veirauti kei na kena inaki.

E dua na iwiliwili levu ni tamata era via raica na iyauqaqa vinaka cake ni qito ka me levu na itaviqaravi ni qito ena tokalau kei Porirua. Na vakasama e oka kina e dua na vanua ni veimataqali naki qito ni vakacurupolo (netball), volipolo kei na basketball, kei na dua na vanua ni vakaukauwa yago. Oqo e rawa ni vakarautaka na kalasi ni vakaukauwa yago, dikevi vavuniwai na veimataqali tabana ni qito ka vakayaco soqo ni qito.

Na cakacaka ni liga kei na itovo vakavanua era sema vata ena tokalau kei Porirua ka vuqa na tamata era kaya ni ra via raica na cakacaka ni liga ena ni veivanua. Era vakaraitaka talega na gagadre ni vanua galala e rawa ni vabulabulataki kina na cakacaka ni liga kei na itovo vakavanua.

Raivotu ki na 2045

Me tiki ni Veisau sa Roro Tiko Mai (Change is Coming) ena Noveba kei na Tiseba, keimami a kerei ira na tamata me ra vakasamataka na veika era vinakata me ra raica ena nodra itikotiko raraba, na rorogo kei na ka mera vakila ena 25 na yabaki sa tu mai liu. O ira na gonevuli mai Corinna kei Porirua College era a tarogi talega ena nodra raivotu me baleta na veisiga ni mataka.

E vuqa era rai yani ki liu ka vakasamataki ira na luvedra kei na makubudra kei na mataqali bula cava era gadreva me baleti ira, ka so tale era raica na ituvaki edaidai ka vinakata me me vakavinataki. Na isaunitaro e kovuta na vakasama ni rawaka vinaka kei na tuvaka raiyawa kina veika e cakacakataka, ka vakaraitaka na veika era sotava ena veisiga.

Vakavinavinaka

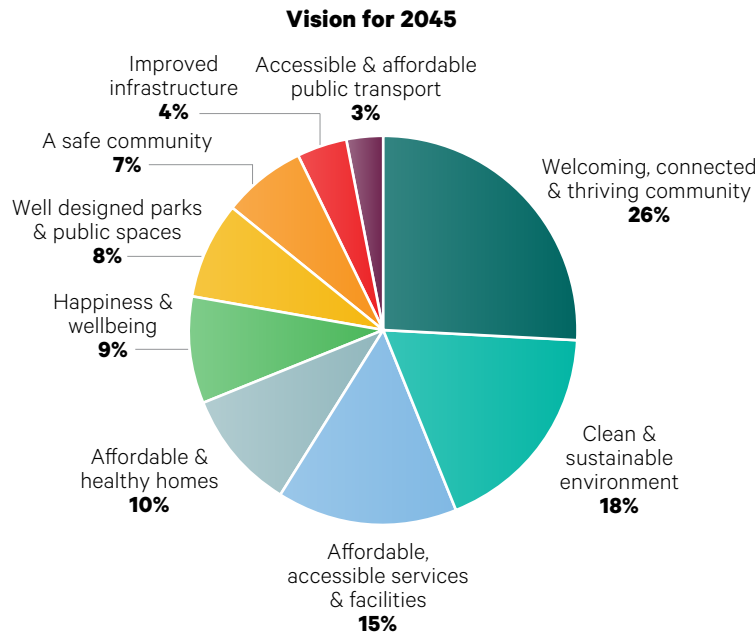
Vinaka vakalevu vei ira kece na tamata yadua kei na veisoqosoq era vakaitavi ena veiwasei oqo, vaka kina vei ira na lewenivanua, tamata yadua, matavuvale, bisinisi, matalotu kei na ilawalawa eso era taura na gauna mera cau ka veivuke ena kena vakataucokotaki na tokalau kei Porirua ena gauna sa tu e liu.

Raiivotu vakaulutaga

E sivia ni 430 na isau ni taro e soqoni ka keimami dikeva vakaulutaga me kilai kina na veika e bibi cake vei ira na tamata ni ra vakasamataka tiko nodra itikotiko ena gauna sa tu mai liu.

Oqo na veika era tukuna na tamata me baleta na nodra raiivotu ena tokalau kei Porirua ena 2045:

Ena dua na koro levu au na vinakata me'u tiko kina ena noqu bula taucoko

Ena yaco me Porirua ni Pasifika

E dua na vanua e veiliutaki e vuravura ena rawarawa ni vakayagataki ni veiqaravi e vakarautaki

Dua na koro levu totoka o Porirua, ka ra veimaliwai vinaka kece tiko

Era na bula vinaka na luveda ena nodra ituvaki vou, mai na loloma kei na loloma soliwale ni Kalou

E dua na itikotiko ka dau vakamareqeti kina na yavunibula ni veilomani kei na veirairaici

Veikalawa tarava

Na itukutuku lesu e vakasamataka tiko ena timi ni Veivakatorocaketaki ni Porirua kei ira na daunivasala me tiki ni noda ituvatuva ni vanua, na iTuvatuva ni Qaravi ni Tawani ni Vanua (Spatial Delivery Strategy), sa ikoya e dua na ituvatuva me baleta na kena tubu kei na kena vakatorocaketaki na tokalau kei Porirua. Ena vakadavora na ituvatuva balavu ni veivakatorocaketaki ena yaco – na veivale, rara ni gade, sitoa, kei na veigaunisala tale eso. Na iTuvatuva ni Qaravi ni Tawani ni Vanua (Spatial Delivery Strategy) ena vakaraitaka na vanua me na yaco kina na veivakatorocaketaki, na veivakatorocaketaki e dodonu me vakayacori, ka vakatakila na rawaka vakayago se na tawani ni vanua me rawa ena veivakatorocaketaki.

Na iTuvatuva ni Qaravi ni Tawani ni Vanua (Spatial Delivery Strategy) e vakatora talega na raiivotu kei na nanamaki me baleta na veiraurau ni gaunisala ni veitosoyaki, na ituvaki ni wai, na veitaravi ni taravale, na tiko vinaka ni veiyasana, tataqomaki, iyauqaqa ni itikotiko, ivakatakilakila ni itikotiko, teivaki ni kau itaukei, kei na veika tale eso.

Ni dua na iTuvatuva ni Qaravi ni Tawani ni Vanua (Spatial Delivery Strategy) e matataka na rai kei na nuinui ni itikotiko raraba, ilawalawa ni kauwai, itaukei ni qele, yavusa ni Maori (iwi), kei na matanitu levu kei na matanitu vakaitikotiko, ena rawa kina na lewai matau ni tubu totolo (vakatorocaketaki ni veivakavaletaki) ena vanua o ya. Ena vakaraitaki tiko na ilavelave ni iTuvatuva ni Qaravi ni Tawani ni Vanua (draft Spatial Delivery Strategy) ena 2020 ka gadrevi na tukutuku lesu ena vakasama me tiki ni wase rua ni ituvatuva ni veiwasei.